

Kníhkupec z Kábulu

Åsne Seierstad

„Najprv mi spálili knihy
komunisti, potom tu
rabovali mudžáhidi
a potom ich znova
spálil Taliban.“

absynt
prekliati/reportéri

~~absynt~~

Åsne
Seierstad
Kníhkupec
z Kábulu
Rodinná
dráma

Preklad: Simona Jánošková

Prekliati reportéri
Absynt 2019

Mojim rodičom

9	Predslov
17	Pytačky
23	Pálenie kníh
35	Zločin a trest
47	Samovražda a pieseň
51	Služobná cesta
73	Vari ma chceš zarmútiť?
85	Nepôjdeš do neba
89	Zvlnená, vejúca, skrútená
97	Tretotriedna svadba
107	Matriarcha
119	Pokušenia
127	Alího volanie
153	Zápach prachu
167	Pokus
177	Môže Boh zomrieť?
185	Tmavá kutica
193	Tesár
219	Moja matka Usáma
239	Zlomené srdce
253	Doslov

Copyright © 2002, Åsne Seierstad
All rights reserved
Cover Art © Pavlína Morháčová
Translation © Simona Jánošková
ISBN 978-80-8203-079-5

Predslov

Sultán Chán bol jedným z prvých ľudí, ktorých som stretla, keď som pricestovala do Kábulu v novembri 2001. Strávila som šesť týždňov s veliteľmi Severnej aliancie na púšti pri hraniciach s Tadžikistanom, v horách Hindúkuš, v údolí Pandžšír, na stepiach severne od Kábulu. Sledovala som ich ofenzívu proti Talibanu, žila som na kamennej dlážke, v hlinených chatrčiach, pri fronte. Cestovala som na korbe nákladných áut, vo vojenských vozidlách, na koni, pešo.

Po zvrhnutí Talibanu som sa so Severnou alianciou presunula do Kábulu. V jednom kníhkupectve som stretla elegantného šedivého chlapíka. Po týždňoch v strelnom prachu a štrku, keď sa rozhovory točili okolo vojenskej stratégie a postupu armádnych jednotiek, bolo zrazu oslobodzujúce listovať v knihách a rozoberať literatúru a históriu. Regály v kníhkupectve Sultána Chána sa prehýbali pod dielami v mnohých jazykoch, zbierkami básní, pod afganskými legendami, knihami o histórii či románmi. Umenie predávania ovládal dokonale – po prvej návšteve kníhkupectva som si odniesla sedem kníh. Keď som mala čas, vždy som sa tam zastavila. Prezerala som si police s knihami a diskutovala s týmto zaujímavým kníhkupecom, afganským vlastencom, ktorý bol sklamaný z diania v krajine.

„Najprv mi spálili knihy komunisti, potom tu rabovali mudžáhidi a potom ich znova spálil Taliban.“

Jedného dňa ma pozval na večeru k nim domov. Pri bohatej hostine prestretej na dlážke sedela jeho rodina – jedna manželka, synovia, sestry, brat, matka, bratrancei.

Sultán rozprával príbehy, synovia sa smiali a vtipkovali. Panovala uvoľnená atmosféra. Nedalo sa to porovnať s jednoduchým stolovaním s veliteľmi v horách, no takmer okamžite som si všimla, že ženy toho veľa nenahovorili. Sultánova krásna mladá manželka sedela potichu pri dverách s bábätkom. Druhá manželka tam v ten večer nebola. Ostatné ženy síce odpovedali na otázky a keď som pochválila jedlo, potešili sa, no samy konverzáciu nezačali.

Pri odchode som si hovorila, že som v Afganistane a napísať knihu o tejto rodine by bolo zaujímavé.

Na druhý deň som navštívila Sultána v kníhkupectve a povedala mu, čo mi napadlo.

Odvetil jednoducho: „Ďakujem veľmi pekne.“

„Ale to by som s vami musela bývať.“

„Nech sa páči.“

„Musela by som bývať s vami, aby som videla, ako žijete. S vami, vašimi manželkami, sestrami a synmi.“

„Nech sa páči,“ zopakoval.

V jeden zatiahnutý februárový deň som sa k nim nastahovala. Vzala som si iba počítač, poznámkové bloky, perá, satelitný telefón a oblečenie, čo som mala na sebe. Zvyšné veci sa stratili po ceste niekde v Uzbekistane. Prijali ma s otvorenou náručou a v požičaných afganských šatách som sa cítila dobre.

Ustlali mi na matraci pri Leile, ktorej úlohou bolo dohliadať, aby mi nikdy nič nechýbalo.

„Si moje bábo. Postarám sa o teba,“ ubezpečilo ma toto devätnásťročné dievča hneď v prvý večer a celý čas okolo mňa poskakovalo.

Sultán nakázal rodine, aby robili všetko, čo mi vidia na očiach. Až neskôr som sa dozvedela, že sa im vyhrážal trestom, ak by jeho príkaz nerešpektovali.

Celý deň mi nosili jedlo a čaj. Pomaly som prenikala do rodinného života. O sebe mi však rozprávali, len keď mali

chuť, nie keď som sa pýtala. Nie vždy som pri sebe mala poznámkový blok, keď sa im chcelo hovoriť – niekedy to bolo cestou na bazár, v autobuse alebo neskoro večer, keď sme sa ukladali na spánok. Väčšmi hovorili samy od seba, než odpovedali na otázky, ktoré by mi možno ani nenašlo položiť.

Využívam beletrizovanú formu, ale opisujem skutočné udalosti, ktorých svedkom som bola ja alebo ktoré zažili a vyrozprávali mi iní ľudia. Opisy myšlienok a pocitov vychádzajú z toho, čo mi povedali – ako sa cítili a ako premýšľali v situáciách, ktoré vykresľujem.

Väčšinu vecí, o ktorých píšem, som zažila – život v byte, služobné cesty do Pešávaru a Láhauru, púť, nákupy na bazári, svadobné prípravy a svadbu, návštevu kúpeľov hamam, návštevu školy, ministerstva školstva, policajnej stanice, väznice či prenasledovanie al-Káidy.

Iné veci som nezažila osobne, napríklad Džamílín osud, Rahímulláhove eskapády či stretnutie Mansúra s priateľkami v kníhkupectve. Porozprávali mi o tom neskôr.

Vedeli, že s nimi bývam, aby som o nich napísala knihu. Ak nechceli, aby som niečo uviedla, povedali mi to. Napriek tomu som sa rozhodla, že rodinu Chánovcov a iné uvádzané osoby budem anonymizovať. Nik ma o to neprosil, ale cítila som, že je to tak správne. Moje dni splývali s dňami rodiny: budila som sa počas sivého úsvitu za detského plaču a mužských rozkazov. Stála som v rade do kúpeľne alebo som sa tam prešmykla, keď boli hotoví. Ak som mala šťastie, ostalo trochu teplej vody, ale veľmi rýchlo som pochopila, že tvár osvieži aj šálka studenej vody. Dni som trávila doma so ženami, na návšteve príbuzných, na bazári alebo so Sultánom a jeho synmi v kníhkupectve, meste či na služobnej ceste. Večer sa so mnou rodina delila o večeru a popíjala som zelený čaj, kým nebol čas zaľahnúť.

Bola som hostkou, no veľmi rýchlo som sa tam udomácnila. Znamenite sa o mňa starali, rodina bola veľkorysá a otvorená. Zažili sme veľa zábavných chvíľ, ale iba zopárkrát v živote som sa na niekoho hnevala tak, ako na Chánovcov, a málokedy som sa s niekým hádala tak, ako som sa hádala s nimi. Nikdy som nemala takú chuť niekomu vraziť, ako keď som žila u nich.

Provokovalo ma zakaždým to isté – spôsob, akým muži zaobchádzali so ženami. Mužská nadradenosť bola do nich natoľko vštepená, že ju nikto nespochybňoval. Pri rozhovoroch mnohým prichodilo úplne samozrejmé, že ženy sú hlúpejšie ako muži, *majú* menší mozog a *nedokážu* myslieť ako muži.

Mňa vnímali ako dajakú obojpohlavnú bytosť. Ako žena zo západu som mohla byť aj so ženami, aj s mužmi. Keby som bola opačného pohlavia, za žiadnych okolností by som nemohla bývať v rodine, tak blízko k Sultánovým ženám – okamžite by sa začali šíriť reči. V mužskom svete som však nemusela čeliť žiadnym prekážkam len preto, že som ženou, či vlastne obojpohlavnou bytosťou. Keď sa muži a ženy na oslave museli rozdeliť, ja jediná som sa mohla voľne pohybovať medzi jednými a druhými. Nevzťahovali sa na mňa prísne pravidlá obliekania ako na afganské ženy a mohla som chodiť, kam sa mi zachcelo. Aj tak som však nosila burku, a to z jednoduchého dôvodu – aby som mala pokoj. Západniarska žena na kábulských uliciach priťahuje veľa neželanej pozornosti. Pod burkou som konečne mohla pozeráť, kam som chcela, a nikto na mňa nezísal. Keď sme boli vonku, mohla som pozorovať ostatných členov rodiny bez toho, aby sa všetka pozornosť zamerala na mňa. Anonymita bola oslobodením a jediným útočiskom, pretože v Kábule niet veľa miest, kde človek môže byť sám.

Nosila som ju aj preto, aby som sa lepšie vcítila do kože afganských žien. Aby som vedela, aké to je, keď sa musia tlačíť v troch preplnených zadných radoch rezervovaných pre

ženy, hoci autobus je poloprázdny. Aké to je, keď sa musia krčiť v batožinovom priestore taxíka, lebo na zadnom sedadle sedí muž. Aké to je, keď na ne muži zízajú ako na vysoké a atraktívne burky a prvýkrát im na ulici zložia kompliment.

Po niekoľkých skúsenostiach som ju z duše nenávidela. Tak ma tlačila, že ma z nej bolela hlava, a cez mrežované okienko som nič nevidela. Cítila som sa ako vo väzení, lebo prepúšťa minimum vzduchu a okamžite som sa začala potiť. Okrem toho si človek musí dávať pozor, kam stúpa, lebo si nevidí na nohy. Burka sa veľmi rýchlo zašpiní a strašne sa motá pod nohami. Bolo nesmierne oslobodzujúce si ju sňať, keď sme prišli domov.

Nosila som ju aj pre vlastnú bezpečnosť, napríklad, keď som sa so Sultánom vydala na nebezpečnú cestu do Džalálábadu a museli sme prenocovať v špinavej pohraničnej stanici. Alebo keď sme sa zdržiavali vonku neskoro večer. Afganské ženy necestujú so zväzkami stodolárových bankoviek ani s počítačom, takže okrádači pri vidieckych cestách nechávajú ženy v burke na pokoji.

Treba dodať, že toto je príbeh jednej afganskej rodiny. Existuje milión ďalších. Tá moja nebola ničím typická. Patrila do akejsi strednej triedy, ak také čosi v Afganistane existuje. Niektorí jej členovia mali vyššie vzdelanie, väčšina bola aspoň gramotná. Mali dosť peňazí, nehladovali. Typická afganská rodina je však veľká, býva na vidieku, kde každý nový deň predstavuje boj o prežitie, a všetci sú negramotní. Nevybrala som si Chánovcov preto, aby reprezentovali všetky ostatné rodiny, ale preto, že ma inšpirovali.

V Kábule som pobudla prvú jar po zvrhnutí Talibanu. Na začiatku jari panovala krehká nádej. Ľudia sa radovali, že Taliban odišiel a už sa nemusia báť prenasledovania náboženskou políciou. Ženy mohli opäť chodiť samy po meste či študovať, dievčatá sa mohli vrátiť do škôl. Ale táto jar bola

poznačená aj sklamaním z posledných desaťročí. Prečo by sa situácia v krajine mala odrazu zlepšiť?

Po nejakom období, keď v krajine zväčša vládlo prímerie, bolo badať výraznejší optimizmus. Ľudia si robili plány do budúcnosti, čoraz viac žien nechávalo burky doma, niektoré začali pracovať, utečenci sa vracali domov.

Režim opäť balansoval medzi tradičným a moderným, medzi vojenskými vodcami a miestnymi kmeňovými náčelníkmi. Vodca Hámíd Karzaj sa snažil robiť poriadky a vytýčiť politické smerovanie krajiny. Bol populárny, ale nemal armádu ani stranu – v krajine, kde nebola núdza o zbrane ani o bojujúce frakcie.

V Kábule poväčšine panoval pokoj, aj keď dvaja ministri boli zavraždení, na jedného bol spáchaný atentát a obyvateľstvo naďalej čelilo násilnostiam. Mnohí obyvatelia vkladali nádej do zahraničných vojakov, ktorí hliadkovali na uliciach. „Bez nich zasa budeme mať občiansku vojnu.“

Zapisovala som udalosti, ktorých som bola svedkom, a v tomto príbehu som sa snažila zhromaždiť dojmy o jednej jari v Kábule: o ľuďoch, ktorí sa snažia striasť zimy a klíčiť, ale aj o ľuďoch, ktorí sa považujú za odsúdených na to, aby „jedli prach“, ako by povedala Leila.

Åsne Seierstad

Oslo 1. august 2002

Mígozáram!

[To uplynie]

Grafiti na kábulskej čajovni

Pytačky

Keď Sultán Chán dospel k záveru, že je načase nájsť si druhú ženu, všetci ho v tom nechali samého. Najprv oslovil mamu.

„Musí ti stačiť tá, ktorú máš.“

Potom sa obrátil na staršiu sestru.

„Ale keď ja mám tak rada tvoju prvú ženu!“

Rovnako sa vyjadrili ostatné sestry.

„Ponížil by si tým Šarífu,“ pokarhala ho teta.

Sultán potreboval pomoc, lebo pytač nemohol žiadať o ruku dievčaťa sám. Podľa afganských zvykov musel vyslať príbuznú. Tá mala okrem prednesenia návrhu zistiť, či je dievča šikovné, dobre vychované a je hodno vziať si ho za ženu. Žiadna žena v Sultánovej rodine však s pytačkami nechcela mať nič spoločné.

Sultán mal tri mladé kandidátky. Všetky tri boli zdravé, pôvabné a boli jeho príbuzné. V tejto rodine sa človek iba zriedkakedy zosobášil s niekým cudzím; najrozumnejšie a najbezpečnejšie bolo vziať si člena rodiny, ideálne sesternicu alebo bratranca.

Najprv Sultán skúsil šestnásťročnú Sonju s tmavými mandľovými očami, lesklými čiernymi vlasmi a kyprými tvarmi. Pochádzala z chudobnej rodiny, práca jej šla od ruky a bola primerane blízka príbuzná – jej aj Sultánova prastará mama boli sestry.

Kým Sultán rozmýšľal, ako by požiadal o ruku vyvolenej bez podpory žien z rodiny, jeho prvá žena žila v blaženom nevedomí. Netušila totiž, že manžel sa zamestnáva myšlienkami na dievča, ktoré sa narodilo v roku ich svadby. Šarífa,

podobne ako Sultán, starla – mala čosi po päťdesiatke. Porodila mu troch synov a jednu dcéru. Mužovi na Sultánovej úrovni však neostávalo iné, ako nájsť si novú ženu.

„Tak choď sám,“ navrhol napokon brat.

Keď sa nad tým Sultán zamyslel, uvedomil si, že nemá na výber, a jedného rána sa vybral do domu šesťnásťročného dievčaťa. Privítali ho s otvorenou náručou. Sultána považovali za veľkorysého muža a vždy bol u nich vítaný. Sonjina mama podávala čaj. Sedeli na plochých poduškách pri stenách z nepálených tehál a zdvorilo konverzovali, kým Sultán nenadobudol dojem, že nadišiel správny čas na to, aby vyložil karty na stôl:

„Mám priateľa, ktorý by si chcel vziať Sonju.“

Sonja mala niekoľkých nápadníkov. Bola krásna a pracovitá, ale podľa rodičov príliš mladá. Sonjin otec nemohol pracovať, ochrnul po bodnutí nožom do chrbta, ktoré mu preseklo nervy. Za krásnu nevestu mohli dostať vysokú cenu a stále čakali na nové, vyššie ponuky.

„Je bohatý,“ začal Sultán, „pôsobí v rovnakej oblasti ako ja, je vzdelaný a má troch synov, ale starne mu žena.“

„Aké má zuby?“ spýtali sa rodičia jedným dychom, zisťovali to, aby odhalili jeho vek.

„Približne ako ja, posúďte ich.“

Starý, pomysleli si rodičia, ale nemusela to byť nutne nevýhoda. Čím bol muž starší, tým lepšiu cenu mohli za nevestu dostať. Cena za nevestu sa určovala podľa veku, krásy, zručností a statusu rodiny.

Keď Sultán dohovoric, rodičia povedali presne to, čo sa od nich očakávalo: „Je príliš mladá.“

Keby reagovali inak, tomu bohatému neznámemu pytačovi, ktorého Sultán tak vychvaľoval, by ju predali za lacný peniaz. Nemohli byť príliš horliví. Vedeli však, že Sultán sa za ich krásavicou vráti.

Na druhý deň prišiel zas, aby ich v priateľovom mene požiadal o dcérinu ruku znova. Ten istý rozhovor, tá istá

odpoveď. Teraz však zbadal aj Sonju – naposledy ju videl ako dievčatko.

Pobožkala mu ruku ako rešpektovanému staršiemu príbuznému a on jej požehnal vlasy bozkom. Sonji neušlo napätie vo vzduchu a pod skúmavým pohľadom strýka Sultána sa skrčila.

„Našiel som ti bohatého muža, čo si o tom myslíš?“ Sonja sklopila zrak. Nemohla odpovedať – porušila by tým všetky normy. Mladé dievča nesmelo mať názor na pytača.

Na tretí deň sa Sultán vrátil, tentoraz aj s konkrétnou ponukou. Prsteň, náhrdelník, náušnice a náramok – všetko z ružového zlata. Všetko oblečenie, čo si bude priať. Tristo kíľ ryže, stopäťdesiat kíľ oleja na varenie, kravu, niekoľko oviec a pätnásť miliónov afgání, čiže asi tristo eur.

Sonjin otec bol viac než spokojný a zaujímal sa, či toho mystického muža, ktorý im ponúkol toľké bohatstvo, nemohol už niekde stretnúť. Sultán ich uistil, že muž patrí do rodiny, ale nevedeli ho identifikovať a nespomínali si, že by sa s ním stretli.

„Zajtra vám ukážem jeho fotografiu,“ prisľúbil Sultán.

Na druhý deň Sultánova teta po menšom úplatku pristúpila na to, že Sonjiným rodičom prezradí, kto je skutočným pytačom. Vzala fotografiu Sultána Chána a odovzdala im jeho neúprosny odkaz, že na rozhodnutie majú hodinu. Ak by súhlasili, bol by veľmi vďačný, ak nie, ich vzťahy by to nenaštrbilo. Jediné, čomu sa chcel Sultán vyhnúť, boli nekoenečné vyjednávania v štýle „možno áno, možno nie“.

Neuplynula ani hodina a rodičia so sobášom súhlasili. Presvedčil ich Sultán Chán aj jeho peniaze a status. Sonja plakala na povale. Keď sa mystérium o pytačovi vyjasnilo, prišiel za ňou ujo: „Pytačom je nakoniec strýko Sultán. Súhlasíš?“

Sonja nevydala ani hláska. Do očí sa jej natisli slzy. Skrčenú hlavu schovávala za dlhým šálom.